

Антін
ДРАГАН

Пам'ятаймо
про Вінницю

АНТІН ДРАГАН

ПАМ'ЯТАЙМО ПРО ВІННИЦЮ!

chovanika

КОНТИНЕНТ

Вінниця 1992

Друкується з люб'язного дозволу
дочки автора.

Фірма «КОНТИНЕНТ» висловлює щиру подяку Кароєвій Людмилі
Ростиславівні і Шпильовій Людмилі Мстиславівні за допомогу в
підготовці видання.

Друкується за виданням:
Драган А. «Пам'ятаймо про Вінницю»
США, Свобода, 1986 р.

novanika

Драган А. «Пам'ятаймо про Вінницю».—Фірма «Континент».
Видавництво «Вінниця».—1992.—48 с.

ISBN 5-7707-2927-9

© Оформлення «Континент». 1992

ЗАБУТИЙ ГОЛОКОСТ

Народ наш український на рідній і все ще не своїй землі та на поселеннях у багатьох країнах вільного світу, зокрема великі українські громади у З'єднаних Штатах Америки та в Канаді, наполегливо приготуються до зустрічі найсвітлішої події в історії своєї батьківщини: тисячоліття формального прийняття Християнства, що припадає в 1988 році.

У тому самому 1988 році сповнюється ще одна, уже тільки 50-та річниця цілком протилежної події, яку народ назвав «пеклом на землі». Тоді бо, в роках 1937-39, представники звироднілої комуністсько-московської окупаційної влади в Україні провели неймовірну в мирних часах народобивчу акцію терору, жертвою якої впали десятки тисяч Богу-духа винних чоловіків і жінок, при чому хрестик, службена книжечка чи явне визнання Христа були причиною знущань і розстрілу та погребання в опісля всіляко замаскованих місцях, включно із «парками культури і відпочинку».

Цей страшний злочин народобивства, справжній голокост поповнений комуністсько-московським окупаційним режимом над поневоленим ним українським народом, виявлено принагідно щойно п'ять років пізніше, в 1943-му році, під час окупації України іншими подібними народобивцями, німецькими нацистами, у подільському містечку Вінниці.

Багато води проплило з того часу в річці Бог, над якою розташоване місто Вінниця. Багато злочинів комуністичного режиму виявлено і записано в історії в тому часі. Деякі із злочинів народобивства за часів Сталіна виявлено навіть його наслідниками. Але намарно було б шукати в радянських джерелах будь-якої згадки про голокост у Вінниці. Що більше, там робиться все можливе, вживається всіляких вигадок і брехні, щоб виявлений вже майже 50 років тому злочин приховати. І робиться це не без успіху. Ми мали нагоду спитати багатьох нових переселенців з України і деяких туристів, чи вони «чували про Вінницю» і майже завжди почули ту саму відповідь: «Що про Вінницю?»

Децо в цій справі зроблено у вільному світі, але й тут тому страшному злочині народобивства не приділено навіть у малій мірі стільки уваги, на яку він заслуговує.

Це зокрема виявилось в 1985 році, в місяці травні, у 40-річчя закінчення в Європі Другої світової війни та контрверсійних відвідін президента США Рональда Рейгана в Німеччині. З цієї нагоди відбулася одна з найбільших і найзавзятіших дебат у світовому засягу і однодушним висновком цієї дискусії було, що таких злочинів, як народобивство, ніколи не можна забути.

А проте — забувається. Що більше, навіть посередньо — можна б сказати, апробується у відповідній політичній кон'юнктурі. Звернув на це увагу під час згаданих відвідін президента Рейгана в Європі в 1985 році Ерік Марголіс у надрукованій в газеті «Торонто Сан» (з 28-го квітня

1985) статті: «Совєтський Союз більша загроза ніж мертві нацисти». У статті м. і. сказано: «Друга світова війна, як виглядає, мусить продовжуватися. Телебачення, книжки, фільми і преса щоденно трублять нові історії про загрозу нацизму. 75-літніх осіб судять, або депортують... Проте, не так маєтсья справа із Совєтським Союзом. Сучасні правителі в Кремлі — це безпосередні політичні, легальні і моральні наслідники Йосифа Сталіна. Не забуваймо, що СРСР ніколи офіційно не відрікся від дій Сталіна. Система та моральні засади, що сприяли розгулові сталінського терору, залишилися в силі і в сучасній Росії. Духи 27 мільйонів замордованих українців, росіян, латвійців, лотишів, естонців, євреїв, татар, мусульман і далі перебувають над Совєтським Союзом. Вони ніколи не знайшли спокою через розкаяння уряду, як це сталося в Німеччині. Однак, ми забули їх...»

А про Вінницю взагалі дуже мало відомо і дуже мало сказано також і на Заході. Тому підписаний, що мав нагоду побувати кілька днів у Вінниці під час розкопін масових могил в липні 1943 року, скомасував у цій книжечці децю із своїх раніших репортерських писань на цю тему, зокрема статтю: «Розкрилася земля і показалося пекло», надруковану в «Альманасі УНС-1972», та долучив до цього взяті з урядових та деяких інших публікацій основні дані про совєтський злочин народовбивства у Вінниці, роблячи це в надії, що пригадка того страшного злочину може заохотити кваліфіковані установи та кваліфікованих осіб подбати, щоб і цей злочин, як і всі інші йому подібні, »ніколи не забувся"!

ВІННИЦЯ — СИМВОЛ

У прекрасній мальовничій околиці українського Поділля над річкою Богом (в радянському називанні: Південний Буг) розташоване місто Вінниця, в радянській адміністрації центр області тієї самої назви. Місто й його околиця дослівно «потопають» у садах. На початку Другої світової війни Вінниця — згідно із радянською статистикою — нараховувала коло 100.000 населення, з чого 41% становили українці, 38% євреї, 14% росіяни та 4% поляки.

Згідно з даними радянської статистики, підрадянська Україна в 1929-му році нараховувала 31,194,976 населення. Ця сама статистика подає, що в 1939-му році, отже десять років пізніше, в тих самих кордонах України вже було тільки 28,070,404 населення, себто на 3,124,572 менше. Як взяти до уваги, що природний приріст населення в Україні досить високий і в той час хитався між 17,7 і 24,5 на тисячу, то за десять років перед Другою світовою війною Україна втратила щонайменше 10,000,000 людей. Де вони поділись, і що з ними сталося? Частинне в'яснення цього дали гори опухлих трупів, що впали жертвою організованого Москвою голоду в рр. 1932-1933, а далі не менш жахливе в'яснення знайдено у масових могилах у Вінниці та в ряді інших міст України під час Другої світової війни. Цих людей знайдено з пов'язаними ззаду руками та з подіравленими більшовицькими кулями черепами в масових могилах. У самій тільки Вінниці було їх майже десять тисяч. Вінниця стала символом замучених мільйонів.

Міст на річці Бог у Вінниці сьогодні.

В ДОЛИНІ СЛІЗ І ГОРЯ, РУЇНИ І СМЕРТИ

Був чудовий ранок 16-го липня 1943-го року. Сонце вогненною кулею викотилося з-за обрію і своїм гарячим промінням освітило землю, на якій уже віддавна не було ані світла, ані тепла. Світло і теплота сонця, краса буйної природи були в найбільшому контрасті до товпи обдертих, виголоднілих і згорьованих людських істот, що з клунками в руках очікували на вузловій залізничній станції в Козятині. Були це переважно жінки і старші віком чоловіки. Час від часу одне чи друге витягало з клунка шматок спеченого з проса і вівса або житніх висівків хліба і обережно, майже з побожністю, вкладало до рота. А по смітниках порпалися брудні, обдерті й виголоднілі діти, що вкладали до рота кожний відпадок, випльовуючи його негайно, переконавшись, що це не недогризок яблука чи шкірка хліба. Поміж цими подорожніми злидарями переходив апатично місцевий залізничник, ні на кого не звертаючи жадної уваги.

Це тільки в одній закутині станції. Ціла станція — залита різноманітними уніформами: сірими, сірозеленими, брунатними, чорними. Це нові завойовники. По уніформах можна було відгадати й обличчя людей. Ті в чорних і брунатних — пузаті, бундючні, самовпевнені і жорстокі. Ті в сірих — у більшості самі сірі. Їх воєнний ентузіазм закінчився і зник, коли вони вступили на цю землю. Тепер уже і їх гонять у добре відоме й невідоме, і вони, звичайні собі вояки гітлерівського Райхсверу, йдуть туди, куди їх ці чорні і брунатні скеровують і підганяють. Як відгомін їхніх настроїв, один із цих Фріців затягнув: «Ес гет аллес форюбер, ес гет аллес форбай; шон цвай яре Ін Русслянд унд нох нікс понімай...» (Все йде, все проходить; вже два роки в Росії і нічого не розумію). Між цими сірими, як і між злидненими цивільними подорожніми, походжали з наїженими багнетами та в шоломах військові сторожі.

Нагло здалеку загудів паротяг і ті в шоломах зразу обставили всі двері. На станцію вкотився вантажний потяг із закритими вагонами. Між кожним вагоном кілька таких же в шоломах та з наїженими багнетами. Це транспорт новітнього ясиру на невідільничу працю в Райху. Переїжджаючи станцію, потяг тільки сповільнив швидкість, але не зупинявся. Він переїхав, а ті з клунками по кутах обтирали слюзи і хрестились.

Ще деякий час і на станцію заїхав і зупинився другий потяг. Спереду, перед льокомотивою, відкритий вантажний вагон, обставлений мішками з піском, а на ньому готовий до стрілу кулемет. Це — проти партизанів. За льокомотивою кілька закритих вантажних вагонів і два-три пасажирських. Та вони не для людей — як про це свідчать написи — «нур фюр дойче», тільки для німців. Для людей в кінці два-три вантажні вагони. А люди кажуть: «Де повинні їхати свині, тепер їдуть люди, а де повинні їхати люди, тепер їдуть свині...»

Потяг їхав до Вінниці. Люди з клунками, допомагаючи одне одному, видряпувались до вантажних вагонів, кожний зі своїм клунком приміщувався хто де, важко зідхав, часом одна чи друга жіноча рука обтирала сльозу.

Їдучи цим поїздом, вам не сходило з думки: безмірні краса і багатство цієї землі, безмірні злидні і недоля її автохтонів! Потяг повільно, сапаючи паром, проїздив село за селом, зупинку за зупинкою. Скрізь, як широко і далеко сягало око, простягались безмежні лани, а подекуди синів ліс. Серед ланів виринали втоплені в садах села, і знову — який же контраст між багатством землі і природи та убозтвом і злиднями населення. З-поза дерев виглядали бідні, обідрані халупи, а біля них ні плота, ні огорожі. не видно звичайного колись на Україні сільськогосподарського приладдя на подвір'ях, не видно і хвоста скоту. Якщо ще із скоту що залишилося, то його тепер доглядають мадярські союзники німецьких фріців. А за кожним разом, як потяг переїжджав через села, за ним бігли групи обідраної, босої дітвори і з простягненими руками просили «Пан, пан, дай хліба!».

Уздовж колії, у віддалі яких ста метрів по обох її боках німці наказали повирубувати всі дерева, щоб не давали захисту партизанам. На закутках всюди були бункри-землянки, а в них військові сторожі, що охороняли дороги від саботажників. Слід війни видно було на кожному кроці.

У МІСТІ ЖАХУ І СМЕРТИ

Ще перед полуднем потяг зупинився на станції Вінниця. Люди з клунками повиходили з вагонів і широким бульваром Коцюбинського, по сильно обставленому військовою сторожею дерев'яному мості через Бог і далі Українським проспектом посувались мовчки. Ніхто не говорив, ніхто не розглядався, так і видно було, що, крім клунків, у них куди більший тягар на душі. В продовженні Українського проспекту починається Літинське шосе, і туди спрямовують свої кроки ці живі людські тіні.

При цьому шосе в трьох місцях: так званому «Парку культури і відпочинку» з правого боку шосе, на старому цвинтарі по протилежному боці та в овочевому саді в деякій віддалині відкрили масові могили і з них витягають перегнілі вже трупи людей із пов'язаними за спиною дротом і мотузками руками, з дірками від куль у потилиці. Цих трупів сотні й тисячі. Щораз віднаходять нові могили, наповнені трупами. Страшний, прямо нестерпний труп'ячий сопух огорнув, здається, ціле місто, а за ним і всю Україну.

На вістку про відкриття масових могил з усіх околиць, головню з Поділля, з'їжджаються злидарі шукати будь-якої вістки про заарештованих НКВДистами перед війною їхніх рідних — батьків, братів.

матерів, сестер, синів і дочок. Наближаючись до цих місць жаху і смерті, вони зривають в придорожніх ровах гостропахнучі трави і тримають їх біля носа. Деякі не видержують і хлипають, ще не дійшовши до місця розкопин. Інші сідають в рів, ніби не знаючи, що їм далі робити — йти чи вертатись. Якщо був коли в світі образ нужди і розпачу, то це тут.

Мабуть, кожному тряслись руки й ноги, коли доходив до місця розкопин. Ось, уже й це жахливе місце. Підійшли до першої купи трупів, і нагло одна старенька жінка відірвалася від гурту, відкинула свій клунок і з окриком підстріленої птиці, впала на першого з них. Труп розлізся їй під руками, а люди піднесли старушку й напів-неживу поклали на траві поблизу. Опритомнівши, жінка оповідала: Вона аж з Чернігівщини. Їй три ночі під ряд снівся її заарештований у 1939-му році син, просячи піти до Вінниці й розпитати за ним. Вона була цілий тиждень в дорозі. І тепер тут. Труп свого сина пізнала по одязі і по частинно ампутованій лівій руці.

ДЕЩО З ІСТОРІЇ

Приїхавши до Вінниці, я зайшов до редакції «Вінницьких Вістей» і там познайомився з їх редактором Аполлоном Трембовецьким, тепер уже покійним, з яким опісля знову зустрівся в Америці. В його товаристві та в товаристві двох своїх давніх приятелів, які служили за перекладачів під час розкопування могил, я кілька днів відвідував ці місця, приглядався їм, розмовляв з людьми, слухав їх ридань. На базі занотованих Інформацій і, головню, на базі опублікованих пізніше документів можна встановити такі факти:

Опорожнені вже масові могили на старому цвинтарі у Вінниці.

Від 24-го червня до 26-го серпня 1943-го року у Вінниці розкопано в трьох місцях 91 масову могилу і видобуто з них 9,432 трупи, в тому числі 196 жіночих. На підставі прикметних знаків на тілі, по одязі і документах ідентифіковано 679 трупів, між якими за національністю було 490 українців, 28 поляків та 161 точно не встановлених, між ними деяка кількість євреїв і росіян. За професією між ідентифікованими було 225 колгоспних робітників, 54 колгоспники, 119 робітників, 92 службовці та 183 з-поміж так званої трудової інтелігенції. Маса незідентифікованих трупів творили, як це можна було встановити по одязі, також селяни і робітники.

Розкопинами керувала судово-лікарська комісія, що складалася з німців, одного українця, д-ра Дорошенка з Вінниці, і одного росіянина, д-ра Малініна, професора Краснодарського університету. При розкопинах, слідстві та ідентифікації трупів допомагало місцеве населення. Всі розкопані місця оглянула та видала свою оцінку міжнародна судово-лікарська комісія з країн німецьких сателітів і нейтральних. У склад комісії входили: д-р Зенон, Гент, Бельгія; д-р Михайлов, Софія, Болгарія; д-р Пезонен, Гельсінкі, Фінляндія; д-р Дювар, Париж, Франція; д-р Каццаніга, Майланд, Італія; д-р Юрак, Загреб, Хорватія; д-р тер Поортен, Амстердам, Голандія; д-р Біркле, Букарешт, Румунія; д-р Хегквіст, Стокгольм, Швеція; д-р Кресек, Пресбург, Словаччина; д-р Орсоз, Будапешт, Мадярщина. Розкопу-

Професор Малінін з Краснодару та доктор Дорошенко з Вінниці проводять медичну експертизу віднайдених тіл.

вання та витягування трупів з могил переводили в'язні місцевої тюрми.

Факт, що розкопани зроблено і слідство переведено під час окупації України не менш жорстоким і злочинним нацистським воюрогом людства, ні в чому не поменшує цього большевицького злочину у Вінниці. Німці допускалися подібних злочинів, але своїх вони не показували і не досліджували. Зроблено це вже після війни, в Нюрнбергу. При цьому треба згадати, що факт розкриття большевицьких злочинів у Вінниці міг мати тільки дуже малий вплив на відношення місцевого населення до німців, яке зовсім не приховувало своєї ворожости до них. Навпаки, проклинаючи большевицьких злочинців, люди за одним віддихом згадували прокляттям і нових окупантів.

ЗГАДУЮТЬ, ЯК ШАЛІВ ТЕРОР

У свіжій пам'яті мільйонів людей поневоленої України був тричі проклятий голодний 1933-й рік. Ще не забулись опухлі з голоду люди та стоси обтягнених шкірою людських кістяків по вулицях і дорогах. Державні гробокопателі не встигали їх хоронити. Кажуть, що вони приходили до хати, де лежав уже з типовими ознаками голодової смерті труп батька і, щоб знову не вертатися за день-два, забирали рівночасно вже опухлих з голоду, хоч ще й у живих, матір та дітей. Бо хто вже починав пухнути — рятунок не було. Та й який рятунок, коли у селі вже й кору з дерев пообгризали...

Все це було ще в свіжій пам'яті населення України, коли в роках 1936, 1937 і 1938 на нього впала страшна змора нового большевицького терору. Справді, ніхто не знав ні дня, ні години, коли до його хати під'їде «чорний ворон», закрита чорна автомашина НКВД, в якій зникли навіки мільйони людей. Під'їжджав «чорний ворон» до хати колгоспника, робітника чи інтелігента найчастіше вночі, агенти НКВД переводили трус або й без трусу наказували збиратись. І тоді востаннє його бачили рідні. Всіх арештовано під закидом, що вони — «вороги народу». Безпосередньою причиною арешту підозрілого — а підозрілими в ті часи сталінської оприччини були десятки мільйонів — могла служити поштова картка від рідних з Польщі чи іншої країни, часом знайдений під час трусу хрестик чи богослужбена книжечка. В багатьох випадках арештували на донос — без основи і сенсу.

Ця страшна хвиля арештів, що тривала аж до вибуху Другої світової війни, ледве чи залишила в Україні одну родину, яка не принесла б жертви большевицькому молохові. Тюрми були туго начинені засудженими без суду «ворогами народу», бо горстка кровожадних диктаторів у Кремлі із звироднілим Сталіном на чолі весь нарід засудила, як «ворога народу». Тим часом ніхто із заарештованих не тільки не почувався до будь-якої провини, але й не міг її мати, навіть проти того варварського режиму. Це ж бо були в переважній більшості звичайні трудовики, ціллю та ідеалом яких було тільки одне: могли жити та виховати своїх дітей. За це вони віддавали весь свій труд, працюючи в поті чола на колгоспній чи фабричній державній панщині. Деяких з тих нещасливців заарештовано під закидом «саботажу», бо колгоспна свиня не вродила передбачену божевільним планом сталінської п'ятирічки кількість поросят; інших за те, що здох колгоспний кінь, але найбільше було таких, що їх заарештовано взагалі без будь-якої причини.

Після цих масових арештів рідні пробували допомогти заарештованим. Вони в розпачі пробували добитися для них «справедливості», що в тій системі само по собі вважалося злочином. Вони цілими днями вистоявали під мурами тюрем, ходили до урядів НКВД, в

своїй наївності писали навіть до «самого» Сталіна, щоб допоміг їм відшукати й звільнити рідних. Але в 99 із 100 випадків їм відповідали, що заарештованого засуджено як «ворога народу» і заслано в далекі табори «без права листування». Майже десять тисяч таких «ворогів народу», засланих у «далекі табори без права листування», знайдено з пов'язаними ззаду руками та з порозбиваними черепами у масових могилах у Вінниці.

СВІДЧЕННЯ РІДНИХ

До найбільш промовистих описів і доказів того страшного народо-вбивчого терору, що його допустилася окупаційна комуністсько-московська влада у Вінницькій області в роках 1936-39 та що становить тільки фрагмент того постійного голокосту, що його та влада в різних формах безупинно практикує в Україні по сьогоднішній день, були «сухі» свідчення рідних жертв того терору: їхніх дружин, батьків, матерей, братів і сестер, що вони їх склали перед комісією розкопу могил у Вінниці. Деякі з тих свідчень наводимо:

Протокол свідчень українки Олександри Прусак із села Верхівці, Барського району:

«Мій чоловік Іван Прусак, народжений 1898 року, до 1937 року працював в Верхівцевському колгоспі. До 1929 року він господарював, мав близько 6 га землі та три корови. У 1929 році мусів своє майно здати до колгоспу. До 1937 року чоловік ніколи не був заарештований чи обвинувачений в будь-якому злочині. 6-го квітня 1937 року, під час роботи в полі, його схопили міліціонери й відвели до Бару в НКВД. Так я й не довідалась про причину його арешту. Запитувала Київ і Москву й дістала звідтіль відповідь — звернутися до вінницького НКВД. На мої запитання у Вінниці 1938 року дістала довідку, що чоловік засланий на 10 років до Сибіру без права листуватись. Скільки часу чоловік перебував у Вінниці, сказати не можу.

Сьогодні на колишній ділянці НКВД (в овочевому саду) я пізнала чоловіків плащ. Помилки бути не може — впізнала я його по латках, які сама латала. Тому гадаю, що тіло його закопане на цій ділянці. Рівночасно з чоловіком в нашому селі заарештовано ще 11 душ, про долю яких і досі також нічого невідомо».

Вінниця, 29 червня 1943 року.

Марія Мадій з села Верхівці, Барського району посвідчила:

Мій чоловік Іван Мадій раніше був одноосібником і мав близько 2 га землі. Під час розкуркулювання ми одержали ще трохи землі з маєтку одного багатоземельного селянина. Потім ми мусіли все віддати колгоспові. У квітні 1937 року чоловіка схопила вночі вдома міліція й відправила до Бару. Причин арешту мені не сказали. Коли ми пішли довідатись у Вінницю, мені й дочці сказали, що він засланий на 10 років.

Сьогодні на колишній ділянці НКВД я точно впізнала чоловіка піджак».

Вінниця 29 червня 1943 року.

Свідчення вдови Агафії Усової з села Теофілівки, Чулинського району.

«Першого січня 1938 року мій чоловік Микола Усов повертався ввечері з роботи, коли його заарештували на вулиці чотири енкаведисти й відправили в Чулинку. Рівночасно відвезено ще сімох з нашого села. Після арешту мого чоловіка до нашого будинку прийшли енкаведисти й перерили все чисто в хаті

Здається, осбливе зацікавлення вони виявляли до чоловікового листування, але шукали також і зброї. На моє запитання про причину арешту мені сказали, що чоловіка обвинувачено у шкідництві. Проте, жодних доказів енкаведисти мені не дали, а всі мої запитання залишилися без уваги. Мені навіть брутально заявили, що я й сама мушу добре уявляти собі неможливість звільнення мого чоловіка. За півроку до моєї хати знову вдерлися енкаведисти, щоб забрати одержу і білизну.

В Чулинці чоловік пробув тільки один день і був відвезений до Гайсина. Як мені пощастило довідатись, в лютому 1938 року він був переведений до Брацлава, а пізніше до Вінниці. В березні 1938 року я їздила до Вінниці в НКВД. Звідти мене з лайкою вигнали, заявивши, що про долю мого чоловіка їм нічого невідомо. Досі я була певна, що мій чоловік перебуває на Сибіру. Тепер я найшла на дільниці НКВД кілька речей з його одержі: плісовий піджак, мішечок для хліба, 2 спідні сорочки й дві верхні. Тепер я переконалась, що мій чоловік також у числі позвірячому забитих".

Вінниця, 1 липня 1943 року.

Свідчення вдови Марії Антошок з села Полови-Берлинці, Мурозано-Кирилівського району:

«20 червня 1938 року НКВД заарештувало мого чоловіка, колгоспника Степана Антонюка, що мав 46 років. Забрали вночі просто з ліжка й відвезли до Копай-Города, де він був шість день. Куди його відправили потім, сказати не можу. Одночасно з чоловіком був заарештований інший колгоспник Статник. В НКВД мав сказати, що обидва вони шпигуни. Після того, як протягом 6 місяців про наших чоловіків нічого не було чути, ми, разом з жінкою Статника, написали до Москви Калініну. Через місяць після цього нас викликали до Копай-Городського НКВД в справах ворогів держави, до числа яких належали й наші чоловіки. Їх нібито вислали на 10 років до Сибіру, де вони мусять працювати на лісозаготівлях. Це було все, що нам сказано про наших чоловіків. Знаю напевно, що ні мій чоловік, ні Статник ні в чому не винуваті, політикою вони ніколи не займалися.

Одяз для опізнання замордованих в масових могилах.

У братських могилах на дільниці вінницького НКВД я сьогодні знайшла сфрочку мого чоловіка, яку точно впізнала, бо сама її шила. Тепер я знаю, що мій чоловік не висланий до Сибіру, а розстріляний у Вінниці".

Вінниця, 2 липня 1943 року.

Галина Грушівська, з села Городинці, Немирівського району посвідчила:

«У жовтні 1937 року мого батька, колгоспника Петра Грушківського, 65 років від народження, заарештували енкаведисти в Брацлаві. Моїй матері заявили, що він ворог держави. Я знаю напевно, що мій батько, який не скінчив ніякої школи, ніколи не займався політикою. Два тижні батька тримали в Брацлаві, потім перевели до Вінниці. Моя мати щодня ходила до брацлавського НКВД довідатись про батька, аж поки їй сказали, що його відправили до Вінниці. У Вінниці ми не зважувались довідатись про нього. Від дня арешту ми більше нічого про нього не знали. Так само нічого невідомо було і про інших десятих чоловіків з нашого села, заарештованих водночас з батьком.

Я прочитала в газетах, що в Вінниці розкриті братські могили, і від однієї сусідки довідалась, що вона там знайшла одягу свого чоловіка. Тому я сама приїхала сюди й на дільниці НКВД серед речей знайшла шапку свого батька. Вона була йому велика, і я сама її переробляла, тому й могла точно впізнати її. Тепер я знаю, що й мого батька забили енкаведисти".

Вінниця, 3 липня 1943 року.

Вдова Надія Гончар з села Ступевки, Муровано-Кирилівського району посвідчила:

«У грудні 1937 року два енкаведисти зробили трус у мене в хаті, шукали зброї й документів про шкідництво. Нічого не знайшовши, вони заарештували мого чоловіка Павла Гончара, віком 30 років, і відправили вантажним автомобілем до Бару в НКВД. Причини арешту не сказали ні мені, ні чоловікові. В той час я була хвора й не могла особисто довідатись про місце перебування чоловіка. Через два тижні після арешту я попросила батька з'їздити до Бару й у в'язниці довідатись про долю чоловіка. Там батькові дали довідки, що чоловік уже післаний на Нову Землю. Коли це сталося, й де та «Нова Земля» батькові не сказали. Від того часу більше нічого про чоловіка не чула. Коли через місяць я спробувала особисто довідатись у вінницькому НКВД, мені повторили сказане пред тим моєму батькові.

Мушу сказати, досі я думала, що мій чоловік від 1938 року відбував десятилітнє заслання на Сибіру, аж поки сьогодні на дільниці НКВД не знайшла кілька речей з чоловікової одягу й між ними його піджак, який я впізнала по латках, що їх сама пришивала. Тепер я впевнена, що серед забитих є й мій чоловік".

Вінниця, 5 червня 1943 року.

Ганна Годованець з села Михайлівки, Муровано-Кирилівського району, заявила:

«З січня 1938 року мого чоловіка Касяна Годованця, народженого в 1886 році, під час роботи на вокзалі в Копай-Городі заарештували член сілради та міліціонер, що вартував на вокзалі. У чоловіка відібрали паспорт і відправили спершу до Михайлівки, потім до Могилева і нарешті 3 березня 1938 року — до Вінниці. Про все це я довідалась від різних знайомих, що були випадковими свідками його арешту. Тільки пізніше мій син Василь, розмовляючи з колгоспником з Михайлівки, довідався від нього, що його викликали на допит про мого чоловіка в Муровано-Кирилівці до районного представника НКВД. Колгоспника при цьому розпитували, чи молився мій чоловік Богу й чому в нашій хаті стільки ікон. Виявилось, що це, а також те, що мій чоловік не пішов на роботу в церковне свято, і було причиною його арешту.

Наприкінці квітня 1938 року я довідалась у вінницькому НКВД, що чоловіка заслано до одного з далеких таборів без права листуватись з родиною.

Звернувшись пізніше по довідку до обласного прокурора, я одержала ті самі відомості про мого чоловіка. Тоді я звернулась до самого Сталіна з письмовим проханням звільнити чоловіка. 3 травня 1938 року я одержала від Верховного прокурора СРСР Вишинського повідомлення про звільнення чоловіка. Але він не повернувся. 24 червня 1943 року серед викопаної на території НКВД одежі я впізнала сорочку, яку сама шила, пальто з синіми кишенями, що їх сама пришивала, і чобіт із спеціальною підковою на закаблуці, що її на моє замовлення зробив коваль у Копай-Городі. Ці речі я свого часу надіслала чоловікові у в'язницю. Тепер я гадаю, що чоловіка не висилали, не звільняли, а розстріляли у Вінниці".

Вінниця, 8 липня 1943 року.

Свідчення вдови Явдохи Явнич з села Вознівці, Станіславчицького району:

«6 січня 1937 року, після безрезультатного обшуку, енкаведист, у присутності двох понятих, заарештував мого чоловіка, Василя Явнич. Чоловікові було тоді 40 років і він працював у колгоспі. Тільки пізніше я довідалась у чому його обвинувачували: в листуванні з родичами, що живуть у Галичині. Мій чоловік був родом із Західної України, з села Листок, Жидачівської округи. В Станіславчику чоловік просидів лише кілька днів, а потім його перевели до Вінниці. Коли через місяць я пішла розпитати до вінницької міської тюрми, мені заявили, що чоловік засуджений на 10 років заслання без права листування і що його вже відвезли. Писала кілька заяв до Москви на ім'я Сталіна, Кагановича та інших советських можновладців і одержала від усіх ту саму відповідь, що чоловік засуджений на 10 років заслання. Сьогодні, 20 липня 1943 року, я впізнала в колишньому садку НКВД пальто свого чоловіка по особливих гудзиках. Гадаю, що чоловік не був засланий, а лежить тут серед забитих».

Вінниця, 20 липня 1943 року.

Свідчення Олени Ольхівської з Вінниці:

«У листопаді 1937 року енкаведисти заарештували в хаті мого чоловіка Петра Ольхівського. Він був українець і працював на хлібозаводі. В день арешту у нас дома перевели трус і забрали при цьому всі його особисті документи. Пізніше я ходила кілька разів до в'язниці НКВД, але туди мене не пускали. Через тиждень я пішла до міської в'язниці, до якої на той час був предведений мій чоловік, проте й туди мене не пустили. Тільки через місяць мені пощастило передати чоловікові пальто та валянки, а побачити його особисто так і не пощастило. Тоді мені заявили, що його заслано на Далеку Північ, на 10 років без права листуватись. Причиною арешту було обвинувачення в тому, що він ворог народу. А справді мій чоловік ніколи не займався політикою. Мабуть на нього донесла жидівка, що працювала разом з ним на заводі і одного разу, як казав чоловік, посварилася з ним. Коли почали розкопувати виявлені могили, я ходила туди щодня і на одному з трупів пізнала чоловіків чорний піджак, чоботи, дві пари штанів та одну сорочку. Я була присутня при тому, як трупи виймали з могили. Пізніше у цьому самому трупі я впізнала чоловіка по скривленому мізинцю правої руки. Отже, жодної помилки не може бути».

Вінниця, 1 липня 1943 року.

Катерина Горлевська із Жмеринки посвідчила:

«Серед викопаних речей в колишньому садку НКВД я впізнала речі мого чоловіка: вишиту сорочку й ватяний піджак з хутряним коміром. Мій чоловік Дмитро Горлевський, народжений 1888 року, українець, був машиністом на залізниці. Заарештували його 13 травня 1938 року в Жмеринці. Одержавши повістку з'явитися до НКВД, чоловік туди пішов і не повернувся. На другий день у нашому помешканні енкаведисти зробили обшук, але нічого не взяли. Причиною арешту було обвинувачення чоловіка в тому, що він ворог народу. Справді ж він ніколи політикою не займався. За три місяці перед арештом навіть одержав премію за бездоганний стан свого паротягу.

Через два тижні чоловіка перевели з Жмеринки до Вінниці. Я їздила до Вінниці що два тижні, привозила щонебудь чоловікові, але ні разу не пощастило мені з ним поговорити. Одного разу, коли я знову приїхала до Вінниці, мені сказали, що чоловіка перевели до Києва. Я поїхала туди. На мої запитання про чоловіка я одержала відповідь, що він ніколи в Києві не був, а засланий на Сибір без права листуватися. Тепер я переконана, що серед убитих на колишній території НКВД є й мій чоловік.

Незадовго перед 1 травня 1937 року в Жмеринці раптово заарештовано 60 чоловіків, усе робітників-залізничників, віком від 35 до 50 років. Про них більше нічого не чув".

Вінниця, 1 липня 1943 року.

Свідчення Соловйової з Житківців:

«Мій чоловік, українець, мусів через хворість залишити службу вчителя і працював у філії держбанку в Житківцях. Йому було 47 років, коли 17 квітня 1938 року на роботі його заарештували. Це сталося о 12 годині 30 хвилин, а в 14-й годині його вже перевезли залізницею до Вінниці й посадили до в'язниці НКВД. Коли третього дня я прибула до Вінниці, там мені сказали, що чоловіка перевели до міської в'язниці. Проте, в міській в'язниці я про нього нічого не довідалась. Побачити чоловіка або щонебудь йому передати я більше вже не могла. Я довідалась, що чоловіка 5 травня 1938 року заслали до Далекої Півночі на 10 років без права листуватися. Від того часу я нічого більше не чула про мого чоловіка. Відразу ж після арешту мого чоловіка в нашому помешканні переведено трус, під час якого забрано чоловікову мисливську рушницю, трохи срібла, яке я берегла для пльомбування зубів, і настільний хрестик. Через два роки після арешту я одержала від НКВД наказ здати всю чоловікову одягу через те, що він — ворог народу.

Мій чоловік ніколи політикою не займався, його арешт здивував усіх на селі. Я гадаю, що до його арешту призвів такий випадок: в нашому будинку оселився був прокурор на прізвище Фельд. Йому дуже хотілося загарбати весь будинок. Приблизно днів за вісім перед арештом мого чоловіка цей прокурор хотів одержати в банку позику в 2000 карбованців для того, щоб мати змогу відправити жінку на дачу. На підставі відповідних банківських правил, мій чоловік мусів це прохання відхилити. Гадаю, що це й призвело до його арешту".

В газеті «Вінницькі вісті» була згадка про хусточку до носа з монограмою «А. С.». Прочитавши про це, я в цій хусточці впізнала хусточку свого чоловіка і вважаю, що він не засланий, а тут — серед забитих".

Вінниця, 1 липня 1943 року.

Свідчення Одарки Белецької з села Ширівського:

«Мого чоловіка, священика Леоніда Белецького, віком 35 років, заарештовано 24 вересня 1937 року. Вночі в будинку зробили трус, під час якого конфісковано ризи, книжки, купіль і документи.

Чоловік закінчив духовну семінарію на Волині й був до 1935 року парафіяльним священиком у селі Пелева. У 1935 році церкву в Пелеві закрито і чоловік мусів покинути село. Ми поїхали в моє рідне село Гребля, де чоловік став працювати дроворубом. Коли по нього прийшли, про причину арешту не сказали ні слова, тільки один з енкаведистів крикнув чоловікові: «Ей ти, собако, прожив ти досить довго!».

Спершу мого чоловіка посадили до камери попереднього ув'язнення при міліції села Ширівське, а потім, через два тижні, його перевезли до Вінниці у в'язницю НКВД. Коли я хотіла передати йому деякі речі, від мене прийняли тільки дві хусточки до носа та один рушник. Ні тоді, коли він був у камері попереднього ув'язнення при міліції, ні тоді, коли він був у камері вінницької в'язниці, з чоловіком розмовляти я не могла. Приїхавши приблизно через місяць до Вінниці, я там довідалась, що мого чоловіка заслали. Дати докладніші відомості відмовились. Я подала заяву до Москви і приблизно через півроку одержала через НКВД

повідомлення про те, що чоловік засланий на Далеку Північ на десять років без права листування.

Прочитавши в газеті про братські могили в Вінниці, я прийшла сюди, щоб пошукати одержу свого чоловіка. Знайшла брунатне вбрання, в якому я точно впізнала чоловіків костюм, бо сама його пошила і ще й досі маю клаптики матерії від нього. Гадаю, що чоловік не засланий, а забитий".

Вінниця, 1 липня 1943 року.

Свідчення Антонії з Широкої-Греблі:

«Мій чоловік, українець з походження, шофер машино-тракторної станції в нашому селі, був заарештований 26 березня 1938 р. під час роботи на полі й посаджений до камери попереднього ув'язнення при міліції. Відразу ж після арешту у нашій хаті переведено трус, під час якого забрано тільки особисті чоловікові документи. На моє запитання про причини арешту мені відповіли, що мої брати Савицькі, які живуть у тому самому селі, листувалися з закордоном. Справді брати ніколи з закордоном не листувались. Їх заарештовано ще в листопаді 1937 року і заслано. Ми одержали від них вістки з Монголії.

Чоловік просидів півтора місяці у камері попереднього ув'язнення при міліції нашого села, а потім був перевезений до міської в'язниці Вінниці. Коли він сидів у камері попереднього ув'язнення, я його часто бачила через огорожу, але не могла з ним ні поговорити, ні щонебудь йому передати. Коли, після перевodu чоловіка до Вінниці, я пішла в міську в'язницю довідатись про нього, мені сказали, що мого чоловіка там немає, а його вже заслано. Тоді я подала заяву й через два роки одержала відповідь, що чоловіка заслано на 10 років до Далекої Півночі без права листуватись. Справжня причина арешту чоловіка мені невідома, знаю одне, що він ніколи політикою не займався. З газети я довідалась про розкопування могил і прийшла сюди. Я знайшла сорочку, яку сама вишивала, а пізніше навіть і латала. В цій сорочці я точно впізнала чоловікову сорочку. Гадаю, що мого чоловіка більше немає серед живих і він також забитий".

Вінниця, 1 липня 1943 року.

«ЗАБОРОНЕНІ ЗОНИ»

Після вбивства Кірова та під час масового терору в 1937-1938 роках в багатьох містах України в безпосередній віддалі від місцевих установ НКВД відгороджувано високим парканом так звані «заборонені зони», та обставлявано їх сторожею. До тих «зон» населенню не тільки не вільно було заглядати, але й зближатись. Що діялося в тих «заборонених зонах» ніхто не знав, але про них кружляли всілякі страшні погослови і здогади. Були й такі одчайдушні сміливці, що часом в присмерку видряпувались на якесь дерево поблизу, щоб заспокоїти свою цікавість. Деяким пощастило побачити ряд глибоких ям або якісь підорзлі горбки, але ніхто не знав їхнього призначення.

У Вінниці не було вже багато таких людей, які могли з точністю оповісти історію тих місць, що їх НКВД вибрало на сховок для своїх змасакрованих жертв. Але, знайшлося чимало людей, які знали і пам'ятали останні події, що відбулися в трьох місцях обабіч Літинського шосе. На першому місці був раніше сад, що належав кільком власникам, які вже в 30-х роках перейшли жити до міста. Садом ніхто не опікувався. Аж десь у березні 1938-го року ним зацікавилось НКВД. Почали міряти й оточувати його на 3-4 метри заввишки парканом, виставивши рівночасно сторожу НКВД, що міняючись, вартувала там день і ніч. Часом з-поза огорожі доносився гаркіт собак. Місцевому населенню казали, що сад огорожено для охорони овочевих дерев від дітей або що там відбуваються військові вправи.

Про встановлення цієї «заборонної зони» у Вінниці свідчить виписка з одного протоколу президії Вінницької міської ради та деякі із свідчень очевидців, що їх подаємо:

Виписка з протоколу №1 президії Вінницької міської ради з 1.IV.1939 року.

«Слухали: Повідомлення Народного Комісаріату Державної Безпеки про закриття для публіки території коло Слав'янської молочарської ферми у Вінниці.

Ухвалили: Закрити для публіки земельну ділянку Слав'янської молочарської ферми, що надлежить Вінницькій міській раді, розміром 27 гектарів 9151 кв. метр, і передати до розпорядження Наркомату Державної Безпеки.

На цій ділянці заборонено всякі будови без особливого дозволу Наркомату Державної Безпеки...

Межі цієї забороненої зони такі:

а) з півночі — міський ліс та землі села П'ятичани;

б) зі сходу — вулична будівля №646;

в) з півдня — Літинська вулиця.

Вартість житлових будівель сплатить Наркомат.

Голова міської ради Фурса, секретар Слободянюк».

Співробітник вінницької гідро-біологічної станції Г. Гулевич.:

«Навесні 1938 року я виїхав до Києва, й пробув там три місяці. За цей час у Вінниці заарештували мого брата. Вернувшись літом до Вінниці я побачив проти місця моєї служби на Літинській вулиці нову огорожу біля 3 метри заввишки із

дошок, щільно набитих у два ряди. На мої запити, що це значить і на що тут ця огорожа, я діставав різноманітні відповіді. Найчастіше казали, що це будова НКВД. Минув якийсь час, і вже почали говорити, що тут закопути розстріляних в НКВД. Одного дня я почув сморід мертвеччини, пригнаний вітром з-за огорожі. Тоді я уважно оглянув огорожу і, знайшовши дірочку від вибитого сучка, зазірнув у у неї. Побачив багато свіжо-насипаної глини, а під самою огорожею — купи почорнілих трупів, яких, очевидно, не встигли ще закопати. Кожного разу, вгледівши авто, я проводив його очима аж до воріт, за якими воно зникало. Мені вважалося, що в такому авті лежить і труп мого брата. Мало не щоденно я бачив вантажні авта, що в сутінках проїздили повз нашу станцію в ворота, а другого дня, навантажені глиною, виїздили в напрямку Літина».

Зі слів сторожа ринку Опанаса Скрепка з Вінниці запротоколовано таке свідчення:

«З 1935 до 1941 року я був сторожем міських овочевих насаджень на Літинській вулиці. В березні 1938 року один з овочевих садів, поруч з плянтацією, яку я сторожив, був загороджений високою дерев'яною огорожею. Розпитуючи робітників, які ставили цю огорожу, я довідався, що тут мають будувати дитячий будинок чи майданчик. Приблизно за місяць після того, я виліз якось уночі на дерево, що росло біля огорожі. Було місячно. Коло самої огорожі я побачив шість ям, кожна біля трьох квадратних метрів. В ямах було по кілька трупів. Очевидно було ще досить місяця, а тому вони й не були засипані. Я вже й раніше помічав, що сюди почали приїздити навантажені автомашини, з яких за огорожею щось скидали, — чув глухе гупання об землю. Звичайно, бачити, що там діялось, я не міг. Кілька разів рано-вранці, після приїзду вантажних авто, я помічав кривавий слід, що вів по Літинській вулиці аж до загороженої дільниці. Ранком вартовий НКВД, що постійно жив у сторожці, засипав цей слід піском. Уночі я не чув ні стрілянини, ні криків, але вдень часом бачив, як приїздили комісари в легкових автах. Тоді лунали й постріли. Іноді з-за огорожі несло й трупним смородом. До цього місяця ніхто не смів наблизитися, бо вздовж огорожі, як у середині, так і ззовні, безперестанку ходили вартові. В 1938 році службовці НКВД вимагали від мене кілька молодих дерев з розсадника, що його я беріг. Коли я рішуче відмовився задовольнити цю вимогу, мене повезли до міської канцелярії НКВД. Там мені заявили, що я не маю жодного права щось забороняти. Після того службовці НКВД забрали з розсадника коло 200 молодих сосен, кленів та акацій і посадили їх на засипаних могилах за огорожею. Але тільки частина тих дерев прийнялася».

Марія Пономарчук (Літинська вулиця № 44) свідчить:

«З 1927 року я живу в цьому приміщенні, й від загороженої дільниці НКВД до мого помешкання тільки 300 метрів. Я часто спостерігала, що енкаведисти в уніформі вдень і вночі стояли на варті. Що, власне, вони будували за огорожею, про це ніхто не знав, але вже й тоді гомоніли, що коли НКВД буде, добра не чекай. Ніхто не вірив навмисно поширюваним чуткам про дитячий спортивний майданчик, який там ніби будують. У 1938 році я сама бачила, як на цю дільницю заїздили дві тяжко навантажені автомашини, накріті брезентом. Уже тоді припустили, що там ховають розстріляних у НКВД.

Те саме стверджували й інші свідки — сказано в брошурі СУМА «Злочин Москви у Вінниці». Покази будівельного техника Федора Старниці, робітників Василя Козовського, Петра Зіваки, шофера Євгена Бінецького, сторожа Олексі Козловського, доглядача цегельні Трохима Амосова та його жінки Олени цілком однозгідні. Всі вони свідчили, що після того, як поставлено огорожу навесні 1938 року, з колишнього овочового саду часто несло трупним смородом, що по ночам туди приїздили або виїздили вантажні авта і що до приходу німецьких військ у липні 1941 року вартові НКВД безперестанку ходили вздовж огорожі. Ці зізнання незаперечно свідчать про те, що НКВД задумало використати цю дільницю землі.

як місце поховання своїх жертв. Для того, щоб забезпечити себе надалі від небезпеки викриття страшного злочину, місцевість проголошено забороненою зоною, як це видно з протоколу складеного органами самоврядування міста Вінниці.

Таким чином припинено забудування широкого терену, що на думку НКВД усувало небезпеку розкриття таємниці масових могил. Засадження могил деревами мало усунути надалі можливість будь-якого сліду.

Проте, для поховання сили-силенної жертв НКВД, розстріляних за роки 1937-1939, цього ґрунту не вистачало. Для закопування трупів використали й кладовище також на Літинській вулиці.

Перший свідок, Гулевич, що заявив про масові могили, викопані НКВД, зізнавав:

«Я жив у частині міста, куди найближчий шлях був через кладовище. Йдучи на працю, я часто бачив, як на кладовищі копали ями. Але я не уявляв собі, для чого їх готували. Однак, знайшовши восени 1937 року на головній алеї калошу та закріпивши слід крові, я почав уважно спостерігати. Одного вечора восени того ж року я йшов головною алеєю кладовища й помітив, що до воріт під'їздила машина. Я сховався в тіні дерева й побачив, що машина, в якій сиділо кілька осіб, була чимсь навантажена й накрита брезентом. Машина під'їхала до викопаних ям. Я виразно чув гупання скидуваних до ями трупів у супроводі брутальних лайок. Нашвидку закидавши яму землею й не перестаючи лаятись, люди скочили на вантажне авто й від'їхали з кладовища».

Титар Юрій Клименко, що живе у Воблові, 29.VI. 1943 року посвідчив:

«З 1941 року я служив сторожем і доглядачем складу при Вінницькій лікарні імені Пирогова. Ця лікарня збудована коло самого кладовища й віддалена від нього тільки парканом. З моєї сторожки було добре видно все кладовище. Восени 1937 року я побачив, як в'язні копали на кладовищі квадратні ями в два метри. За ними під час роботи наглядали вартіві. Все це мені здавалося дивним, а тому я вночі почав стежити за тим, що робилося на кладовищі. Коло 2 годин до кладовища приїхало вантажне авто. При світлі рефлекторів я ясно бачив, як двоє людей скидали щось з машини до ями. Я ніколи й ні про що не розпитував, боячись, що НКВД мене заарештує».

Бухгальтер Петро Бокхан посвідчив:

«У 1937 році я часто ходив до жіничиних батьків, що жили коло кладовища. Здебільша я ходив до них через кладовище й часто бачив, що на окремій ділянці коло Пироговської лікарні копали могили. Вертаючись додому коло 8 годин вечора, я бачив, що ця робота ще тривала. Коли ж я переходив кладовище вранці, всі могили вже були засипані».

Допитана медсестра Євгенія Пролінська, з Вінниці, розповіла:

«Восени 1937 року я працювала, як медсестра, в Піроговській лікарні. Часто вночі чергувала. Одного разу я закріпила, що до лікарні прийшов лікар в'язниці НКВД, якого я знала тільки з обличчя. Він звичайно носив уніформу НКВД, а тепер був в цивільному. Шукав грабаря, що жив у лікарні. Наказавши грабареві взяти 3-4 заступів, лікар пішов з ним на кладовище. Тому, що мій чоловік був 20 грудня заарештований НКВД, я дуже зацікавилася цими нічними відвідинами лікаря. Зняла з себе білий халат, одягла чорне пальто й потайки пішла до кладовища. Було це коло 2-3 години ночі. Зупинившись біля огорожі, я почула розмову, в якій брало участь з десять душ. Правда, з того, що вони говорили, не можна було нічого зрозуміти. Близько коло них стояло два вантажних авто, дбайливо прикритих брезентом. На мою думку, це були трупи вбитих у в'язниці НКВД. Їх тут збиралися поховати. Коли б це були в'язні, що померли природньою смертю, то їх би ховали одверто, а не потай, уночі. Побачивши, що до авт наближаються люди, й боячись,

щоб мене не запримітили, поспішила повернутись до лікарні. Вранці я пройшла через кладовище, на якому в цьому місці вартував міліціонер. Я добре запримітила, що одна ділянка землі, приблизно на 3 метри, була розкопана й зарівняна... Коли другого дня я спитала сторожа, що це вночі привезли на кладовище, він відповів: «Це вас не стосується, не ваша справа». Такі випадки повторювались досить часто при чому побачення з грабарем вимагали не тільки лікар, але й комісари НКВД. На ділянці, де я помітила ці могили, за нормальних умовин не ховали».

«РОЗКРИЛАСЯ ЗЕМЛЯ І ПОКАЗАЛОСЯ ПЕКЛО»

«Розкрилася земля і показалося пекло!» — заголосила одна жінка, побачивши відкриті масові могили у Вінниці. Бо й справді в цих масових могилах невинних жертв большевицького терору показалося пекло, якого раніше не могла б собі уявити навіть найбуйніша людська фантазія...

З утечею від ще недавніх нацистських камрадів «доблесної» червоної армії з України населення Вінниці щораз упертіше почало висловлювати свої страшні здогади відносно «заборонених зон». Німецької окупаційної влади спочатку ніхто не мав охоти втаємничувати в ці справи. Бо й навіщо? Всі знали, що й нацисти не ліпші. Люди говорили, що між Берліном і Москвою тільки різниця, що в Москві зимою холодніше. З приходом німців змінився тільки окупант, але ні в чому не змінилася практика. Це проявлялося майже в усіх ділянках життя, від повного свавілля поліції починаючи, а на системі влади кінчаючи. Позмінювано назви, але зміст залишився той самий. За большевиків рішальною владою в усіх справах було НКВД, а за німців Гестапо. Інтересно, що у Вінниці, як і багатьох інших містах України, Гестапо з-правила розташувалося в будинках, що в них раніше «працювало» НКВД. Все залишалося подавньому, тільки замість червоного прапора із серпом і молотом вивішувано такий же червоний прапор з поламаним чорним хрестом в білому колі. Це була єдина зміна. До речі, навіть багато-хто з персоналу НКВД зразу ж переходив на службу Гестапо. У Вінниці, під час розкопин масових могил большевицького терору, в будинку НКВД вже хазяйнувало Гестапо і, правдоподібно, копало масові могили в іншому місці. Тільки жертви завжди були ті самі — українці.

Як відкрито масові могили у Вінниці та як прийшло до їхніх розкопин?

З різних джерел про це по-різному інформували. Згідно твердженням місцевого населення, навесні 1943-го року, 24-го травня, «хтось щось» викопував у парку і натрапив на перегнилий труп із шматками напівзгнилого одягу. Той «хтось», що знайшов трупа, перелякався і чимшвидше повідомив місцеву поліцію. Тоді вже за дорученням поліції почалися дальші пошукування. Незабаром знайдено ще одного трупа, опісля ще одного і ще одного. Справою зайнялися місцеві цивільні власті і започаткували систематичні розкопини під керівництвом двох місцевих лікарів: д-ра Дорошенка, судового лікаря у Вінниці, та замешкалого тоді у Вінниці д-ра Малініна, колишнього професора Краснодарського університету.

Очевидно, що справою зацікавились німецькі окупаційні власті. І вони, після того, як розкопано дві масові могили та видобуто з них понад 200 трупів, склали окрему судово-лікарську комісію, що перебрала нагляд і керівництво над дальшими розкопинами. Запрошено

також міжнародну комісію з нейтральних країн та закордонних кореспондентів, між яких попав і автор цього репортажу.

Вістка про жакливе відкриття у Вінниці блискавкою рознеслась по всій Україні, і до Вінниці з усіх-усюд поспішали люди в надії, що їм пощастить знайти бодай якусь відповідь на те, де поділася дорога особа, забрана свого часу большевицьким «чорним ворогом» і — згідно з повідомленням — засуджена на заслання «в далекі табори без права листування».

РОЗКОПИНИ І ПОХОРОНИ

Розкопини, як уже згадано, переводили карні в'язні місцевої тюрми під наглядом і вказівками комісії. Ще й сьогодні, десятки років пізніше, шкіра терпне на згадку про те неймовірно жакливе видовище. Із землі викопували дослівно гори перегнилих трупів, розкладано їх рядами на землі для можливої ідентифікації та переведення судово-медичного обслідування і опісля знову хоронено в братських могилах уже з участю духовенства та в присутності мас народу.

Похоронами видобутих з масових могил українських жертв комуно-московського голокосту у Вінниці відав померлий у 1985-му році в Чікаго тодішній єпископ Вінницький, Преосв. Григорій. Про його роль в цих похоронах та взагалі в пошануванні і збереженні пам'яті цих жертв згадує коротко О. Куленко у своїй статті «Єпископ Вінницький», надрукованій в скрентонській «Народній Волі» 11-го липня 1985. У статті м. і. сказано:

Зі всіх титулів та етапів життя митрополита Григорія найдовше у людській пам'яті збережеться зв'язаний з його іменем та його діяльністю короткотривалий період єпископа Вінницького під час останньої світової війни.

Доля судила йому не лише відновлювати знищене большевиками життя у надзвичайно важких умовах нової і не менш жорстокої ворожої окупації, але й стати свідком та керівником похоронних відправ над могилами багатотисячних жертв сталінських розстрілів—Єжовщина 1937-1938 років...

Розпочаті літом 1943 року розкопи протягом короткого часу виявили страхотливі видовища довжелезних рядів трупів із зв'язаними за спиною руками й слідами тортур та пострілів у потилицю. Вістка про новий Катинь швидко розійшлась по країні. Не зважаючи на всі труднощі воєнного часу та проблеми комунікації, із різних сторін прибували до Вінниці тисячні маси українців у намаганні серед трупів, розвішаної одежі, збережених речей та документів відшукати своїх рідних—батьків, синів, дочок.

Біля десяти тисяч трупів замучених було вийнято із пекельних ям і похоронено знову у братських могилах. Свідком цієї великої національної трагедії та жалобних похоронних відправ був єпископ Григорій.

Його слова на 19-му з черги похороні закатованих жертв:

«Дорогі Браття і Сестри!

Сьогодні ми вже дев'ятнадцятий раз зібралися на це сумне прощання, на це жакливе видовище, щоб піднести нашу спільну молитву за душі найкращих синів

І дочок України, яких найбільший людоджер світу в найжорстокіший спосіб знищив і кинув у ці пекельні ями.

Перед вами зараз лежать 960 святих мученицьких останків, приготованих до похоронів. А погляньте на ці довжелезні братські могили! У цих могилах уже спочиває 8479 достойних синів і дочок України, яких ми поклали в ці почесні братські могили... А скільки таких ям по широких степах і лісах Сибіру, Соловків і Колими?!"

«Ми, дорогі мої, мали намір побудувати на цих святих могилах величавий храм-пам'ятник у подарунок спочилим. Дякуючи щедрій руці нашого народу, вже зібрано більше, ніж потрібно для цієї споруди. Але, як видно, не судиться нам цього виконати. Однак, віримо, що прийде час, коли тут буде стояти храм на честь усіх святих мучеників і в ньому будуть день і ніч возноситись молитви до Бога за їхні праведні душі.

Із наближенням зими та фронту припинились розкопки масових могил міста Вінниці. Над братськими могилами багатотисячних жертв немає й до сьогодні найменшої помітки, хреста чи пам'ятника"...

Не зважаючи на всі дезинфекційні заходи, не тільки на місцях розкопин, але й в широкій околиці розносився нестерпний труп'ячий запах.

В'язні, розкопуючи могили, насамперед знімали верстви зогнилого одягу, що ними були прикриті трупи, і розвішували його на перетягнених між деревами мотузках і дротах. Люди підходили і пробували пізнати між цим одягом знайомі речі: вишиту сорочку чи якусь іншу характеристичну частину одягу. З часом, цей одяг, зокрема той, що ще зберігся в сяко-такו можливому стані, почав зникати. Живий—як кажуть—живе думає. —Ночами почали красти білизну, сорочки, штани, випирали і чистили їх, а опісля продавали на базарі. Тоді на деревах поприбивано перестороги, що «за крадіж речей з місця розкопин судитиме надзвичайний суд і винних очікуватиме найтяжча кара». Після того речі все ще зникали, але вже в меншій кількості.

Видобування трупів з могил було жажливіше від жахливого. Перші верстви трупів, що в більшості могил лежали в повному безладді, робітники-в'язні подавали з рук до рук і складали на траві в безпосередній віддалі. Рівночасно обшукувано кишені одягу за документами та речами, що могли б допомогти в ідентифікації. Тільки в деяких випадках ці обшуки давали результат. Дальші верстви трупів треба було витягати наверх при допомозі мотузів. Роблено це в такий спосіб: двоє робітників зверху спускали мотуз в могилу, робітники в могилі клали на той мотуз навпоперек трупа, і тоді його витягали. Траплялося, що труп розвалювався або відлетіла йому голова чи інша частина тіла.

Поміж рядами трупів та поміж розвішаним одягом блукали, як примари, гуртами й одинцем люди, шукаючи посмертної вістки від рідних. Часто траплялося, що над трупом чи над шматком одягу

розносився проймаючий душу грозою крик розпачу. Це хтось з відвідувачів пізнав небіжчика або знайшов якийсь знак по ньому серед одягу. Ті, що втратили рідних і мали причини сподіватись, що вони тут серед трупів, з виразом неймовірного болю схилялись над кожним трупом і в обтягнутому почорнілою шкірою черепі намагались пізнати дороге їм лице.

Найтрагічніший образ творили трупи жінок, що в більшості були цілком голі. Добрі душі бодай по смерті прикривали їх сором якоюсь старою лахою. Траплялося, що хтось із відвідувачів зривав у траві скромну польову квітку і клав на груди цих мучениць і мучеників, що їх тисячами видобували зі сирої землі. А люди стояли над могилами, тихо шептали молитви, обтирали сльози, і тільки час від часу з чийогось здавленого спазмами жалю й болю горла виривався страшний проклин катам. Справді бо: розкрилася земля і показалося пекло!

ВИСЛІДИ РОЗКОПИН І СЛІДСТВА

Висліди розкопин і слідства, проведених з активною участю і в співдії з місцевим та позамісцевим населенням і численними свідками та фаховими лікарсько-судовими спеціалістами, дали відносно точний образ того неймовірного советського злочину народовбивства. Кінцеві підсумки розкопин і докопів зібрано в кількох публікаціях, які без сумніву говорять самі за себе. За ними, як і з власних спостережень, подаємо цей загальний огляд.

МІСЦЯ РОЗКОПИН

Як уже згадано, масові могили у Вінниці знайдено в трьох місцях: в овочевому саді, на старому цвинтарі і в так званому «парку культури і відпочинку». Перші масові могили розкрито в саду в Долинках, на західному передмісті Вінниці, у віддалі приблизно двох миль від середини міста, по правому, північному боці Літинського шосе. Загальна поверхня саду становила 60х1,000 метрів нерівної, зарослої травою землі, засадженої старими, овочевими деревами. Між ними росли також молоді кущі. Взимі 1937-1938 цю площу зайняло управління ГПУ-НКВД і обвело її приблизно три метри заввишки парканом, що цілком закривав це місце від очей прохожих. Офіційно було пущено вістку, що за тим парканом відбуваються військові вправи, і для замилення очей влаштовано навіть фіктивну стрільницю із землі.

На цьому місці в південному куті знайдено яму з негашеним вапном. Після того, як взимі 1942-1943 року місцеве населення порозтягало дошки паркану, в саду можна було побачити невеликі

заглиблення в землі. Вперті поголоски серед населення й опісля випадкове знайдення кількох трупів привело до систематичних розкопин. У цьому саду відкрито 34 ями і з них видобуто 5,644 трупи. В одній ямі були тільки документи, в другій тільки черевики, а в третій тільки одяг. Величина поодиноких ям становила 2,5х3 до 2,8х5 метрів.

Тільки в сімох могилах кількість трупів була менша ста. У 20 могилах кількість трупів виносила 100 до 200, а найбільша кількість трупів в одній могилі виносила 284.

Усі могили були прикриті зверху приблизно два метри завгрубшки верствою землі, під якою за виїмком трьох могил, була ще верства одягу. Всі ями-могили були цілком зрівняні зі землею.

Ще під час розкопин могил у цьому місці, за вказівками місцевого населення, відкрито їх також в двох інших місцях, на старому цвинтарі та в «парку культури і відпочинку».

Старий цвинтар, розташований також по лівому боці Літинського шосе за яких 600 метрів від центру міста, був—як і сад—в 1937-38 рр. обведений робітниками НКВД високим парканом. В деяких місцях був там ще на зріст людини живопліт. Скрізь видно було сліди старих гробів, що позападались в землю. Після очищення терену від кущів, скрізь видно було квадратів западини в землі глибиною на 10-15 сантиметрів.

Прокопавши ці місця на два метри вглиб, натрапляли насамперед на верству одягу і під ними на трупи. Тут знайдено 42 могили із них видобуто 2,405 трупів. Кількість трупів у кожній могилі хиталася між 50 та 147. Тільки в трьох випадках було їх менше. 26 могил можна було впізнати по заглибинах у землі, всі інші були зрівняні з землею, а деякі були ще замасковані звичайними гробами. В одному випадку масову могилу знайдено під гробом давніше померлого і з парадом похованого комісара НКВД. Дивний символ!

Могили на цьому місці були менші, ніж в саду. Їх поверхня становила від 1х2 до 2,5х4,5 метра. Глибина цих могил також була менша—від 3 до 3,5 метра. Положення могил на цьому місці вже не було в такому порядку, як в першому, і самі могили, з огляду на піскувату землю, вже не мали такої рівної форми, як в саду.

Незабаром після того, як відкрито масові могили на старому цвинтарі, знайдено їх також у безпосередній віддалі, бо тільки через Літинське шосе, у «парку культури і відпочинку». Їх відкрито на донесення та за вказівками колишнього сторожа того парку. У парку росло багато дубів та молодих кущів, а земля була вкрита травою. Своєю північно-східною частиною прилягав він безпосередньо до в'язниці НКВД. На цьому місці можна було вже тільки з трудом розпізнати чотирикутні заглибини в землі. Вияснювали це тим, що від часу, коли там влаштовано парк, землю вирівнювано частіше. На

частині землі в парку вже під час війни почали садити й сіяти городину.

На цьому місці відкрито всіх 13 масових могил із загальною кількістю 1,383 трупи. Кількість трупів у поодиноких могилах становила від 33 до 144. Над двома могилами був майданчик для танців, а над одною був влаштований «кабінет сміху». Кати подбали зробити так, щоб люди танцювали й сміялись на трупах своїх земляків, своїх рідних.

Відкриті могили в цьому парку відповідали меншим могилам в саді та виносили пересічно 2,5х3 метри поверхні. Подібно, як і в попередніх випадках, під двометровою верствою землі була ще верства одягів і під нею трупи. Глибина могил майже в усіх випадках виносила три метри.

ПОЛОЖЕННЯ І СТАН ВИДОБУТИХ ОДЯГІВ І ТРУПІВ

Як уже згадано, одяги і трупи лежали в масових могилах без будь-якого порядку. Значить, їх скидувано, можна б сказати коміть-головою. Тільки частина одягів була ще сяко-так збережена, більшість прогнила. В деяких випадках одяг був спалений і стверджено, що в деяких випадках запалення викликали вкинені в могилу ще при закопуванні запалені сірники чи не згашені недокурки. В інших випадках були припущені самозапалення від хемічних процесів в могилах.

Добування трупів натрапляло ще на ряд інших комплікацій і труднощів. В числених могилах, головнo в саді, між верствою одягів і трупів була ще верства негашеного вапна. Ним, правдоподібно, посипувано трупів під час закопування, щоб вбити труп'ячий сопух, як тіла почнуть розкладатись. Після кількох років у землі, вапно і верхні трупи були збиті в одну суцільну масу. Також в інших могилах, що не були засипані вапном, добування трупів не було легке. Як згадано, трупи в більшості були скинені в ями комітьголовою і там вони лежали в найбільшому безпорядку, взаємно сплетені. В додатку, під власним тягарем та під тягарем двометрової верстви землі, вони сильно збилися до купи. Їх можна було добувати тільки дуже дбайливо, щоб не завдати їм ще штучних пошкоджень. Тільки в одній великій могилі на першому місці розкопок, у саді, трупи були зложені рядом у великому порядку. Можливо, що це була перша могила і тоді вони ще не мали комітьголовної «системи».

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТРУПІВ

Як уже згадано, всі видобуті трупи чоловіків мали зв'язані назад руки, часом в двох місцях. Деякі мали також зв'язані ноги. Всі вони

були зодягнені в типові советсько-українські одяги, що їх носять у тій околиці. В основному, чоловічі трупи мали на собі сорочку, штани і піджак. Деякі мали ще підштаники і камізельку. На 196 видобутих жіночих трупів, 49 були цілком нагі. Всі вони, згідно з твердженням лікарської комісії, були в молодому віці, подібно як і більшість жіночих трупів, що були зодягненні тільки в сорочки. Це насувало страшний висновок, potwierджений також зізнаннями свідків, що всі ці жінки, перед їх убивством, ще були зганьблені катами. Тільки трупи кількох старших жінок були зодягнені. В протилежності до чоловічих трупів, жіночі тільки в кількох випадках мали зв'язані руки.

Ствердження ідентичності трупів нормальним порядком було неможливе, бо ж годі було пізнати їх, скажімо—з виразу лиця. Тому зверталось окрему увагу на будь-які аномалії тіла, головню на ампутації кінчин. Такі відкриття проголошувало в місцевій пресі і так пощастило встановити тототжність 15 трупів. Окрему увагу зверталося також на зуби та їх уклад, чи штучні зуби. Проте, це не давало будь-яких вислідів, бо в той час у Вінниці не було ні одного з тих зубних лікарів, що ординували там раніше. Не було також ніякої можливості встановити ідентичність трупів по волоссю, бо тут наступили всілякі зміни внаслідок хемічних процесів в могилах. Найбільше трупів ідентифіковано по одягу та по знайдених документах.

Рівночасно із спробами встановити ідентичність трупів, лікарська комісія докладала всіх зусиль, щоб встановити їх вік, бо це могло послужити ключем у медичних і судових обслідуваннях. Застосовуючи модерні медично-судові методи, вік можна було встановити досить точно з тільки деякими відхиленнями. В таких випадках важливу роль грали власне зуби, бо вік людини можна пізнати не так по кількості збережених зубів, як по самих здорових зубах. В деяких випадках роблено відповідні висновки по укладі шкіри на лиці, по вухах та на підставі відповідної аналізи цілого трупа. На цій підставі встановлено, що люди, трупи, яких знайдено в усіх могилах на всіх трьох місцях розкопок та які під цим оглядом можна було прослідити, поділялись за віком на такі категорії:

У віці між 20 і 30 років було 638;

У віці між 30 і 40 років було 4,976;

У віці понад 40 років було 1,366.

Віку інших навіть приблизно не можна було встановити. Виходить, що жертвами большевицького народовбивства у Вінниці впади головню чоловіки у віці між 30 і 40-им роком життя.

ПРИЧИНИ СМЕРТИ

Усі видобуті трупи вказували виразні знаки від пострілу кулі, зі засади від пострілу в потилицю. Тільки в кількох випадках цього не можна було ствердити з уваги на пошкодження трупа під час видобування. В більшості труп'ячих голів знайдено і самі кулі. Також у більшості випадків стверджено більше ніж один постріл. У багатьох випадках їх було два, три і більше. Два постріли стверджено в 6,360 випадках, три діри від куль було в 78 черепах, а два трупи мали аж чотири знаки від пострілу. Інші мали по одному пострілові або кількість тих пострілів не можна було встановити. Деяка кількість трупів мала ще розтрощені черепи твердим предметом, правдоподібно прикладом пістолі. Крім пострілів в потилицю, деякі трупи мали ще додаткові постріли в чоло або в бік голови. Відповідна кількість трупів мала ще, крім куль у потилиці, сильно, бо аж в горло зачнебьовані уста, а ще інші мали петлі на шії.

Лікарська комісія з досить великою докладністю встановила сам постріл. Стверджено, що не всі постріли були смертельні, головню ті, що не зачіпили мозку. Багато стрілів могли тільки спричинити повний параліч, але не смерть і навіть не відбирали жертві свідомості. З цього, виходило б, здавали собі справу кати, бо в поодиноких випадках добивали жертву сильними ударами в голову. Розтрощення черепів ударами стверджено в 395 випадках. Але дальші обслідування дозволяли на оправдані припущення, що деяка кількість жертв була похована живцем. Про це свідчить факт, що в горлах і навіть у кишках деяких трупів знайдено землю, яку вони без сумніву їли вже тоді, як їх разом з іншими присипано в масових могилах.

КУЛІ І ПОСТРІЛИ

Як це звичайно в судово-лікарських обслідуваннях водиться, у Вінниці приділено багато уваги знайденим в черепах трупів та на місцях розкопин кулям і характерові пострілів.

Як уже згадано, багато куль знайдено в черепах трупів і хоча ці кулі були в більшості zdeформовані ударом з черепом, то на підставі їх ваги та розмірів пробитих ними дір в черепах встановлено, що кати користувались ручною автоматичною зброєю малого калібру. Всі кулі були в діаметрі менші ніж шість міліметрів. Деякі кулі, мабуть тому, що порох мав малу вибухову силу або через хибний постріл, застрягли в шиї під шкірою, навіть не дійшовши до кости. В таких випадках вони зберегли свою оригінальну форму і вагою відповідали zdeформованим кулям. Діаметр цих куль виносив 5,6 міліметра, довжина 1,2 сантиметра а вага 2,50 грама. На місцях розкопок, у могилах та між одягами тільки в кількох випадках знайдено гільзи, але тільки в одному випадку, після відчищення, можна було на дні гільзи відчитати знак «Т 33". Майже повна відсутність патронів свідчила, що жертви не розстрілювались на тому самому місці, де їх поховано, за деякими тільки виїмками.

Важливою справою було встановлення віддалення, з якого віддано стріли в потилицю жертв. Під цим оглядом на відповідні висновки дозволяли сліди від стрілу при вході кулі в тіло. Очевидно, що довге перебування трупів в землі ці обслідування утруднювало, але в багатьох випадках таки стверджено виразні сліди від спалення, як на шкірі, так і на одягах, що виразно вказувало на те, що постріли буди віддалені з безпосередньої віддалі. В деяких випадках можна було ствердити, що зброя була приложена жертві до самої голови.

СПОСІБ І МІСЦЕ РОЗСТРІЛІВ

Обслідування трупів знавцями поза всяким сумнівом виявило, що розстріли переводила «вправна рука» і що їх, за деякими виїмками, доконувано не на місці розкопин, над ямою чи в самій ямі.

З деякими тільки відхиленнями встановлено два основні методи розстрілів. У першому випадку жертві пускали кулю в потилицю в скісному напрямі вгору, з виразним розрахунком, що куля має пробити малий мозок. В другому випадку жертві вистрілювали кулю в шию з розрахунком на пробиття т. зв. атласу, що також неминуче спричиняє смерть. В обидвох випадках застосовувано точно розроблену систему. Зміна техніки розстрілу була подиктована, правдоподібно, пробійною силою вживаної вогнепальної зброї.

При обслідуванні виникло також питання, в якій позиції розстрілювали жертви. Сліди пострілів та напрям лету куль вказували, що

всіх розстрілювано в стоячій позі. Постріл у потилицю в скісному напрямі чола міг бути відданий тільки в такій позиції. Малі відхилення в напрямках пострілів залежали, мабуть, від висоти ката і жертви. Багато трупів мали додаткові постріли в тім'я, в чоло або у вилицю. На підставі цих пострілів комісія ствердила, що кати часто добивали свої жертви, придержуючи їх у похилій позиції, або тоді, як вони вже хитались від першого чи другого пострілу. В інших випадках, як це вже згадувано, жертві розтרוщувано череп рукояттю нагана.

Коли мова про місце розстрілів, то висновки комісії і зізнання свідків цілком покривалися в тому, що всі ці тисячні жертви, лише за деякими виїмками, не були розстрілювані на тому самому місці, де їх поховано. На це вказувала відсутність гільз від набоїв на тих місцях. Деяка кількість знайдених гільз та деякі трупи на верствах одягу, що ним була прикрита маса трупів в могилах, свідчить про те, що лише кілька осіб розстріляно на місці масових могил. Це були, мабуть ті, які допомагали при закопуванні трупів. Виникали припущення, що один чи два відповідальних комісари НКВД розстрілювали вкінці навіть тих менших катів, які самі розстрілювали в'язнів. В такий спосіб обмежувано до мінімуму число можливих свідків злочину і зменшувано небезпеку, що злочин може бути виявлений.

Зізнання свідків та перевірка можливостей потверджували припущення, що жертви в головній масі були розстріляні на подвір'ї будинку НКВД. На підставі фактів, доходжень та зізнань свідків комісія могла з досить великою точністю відтворити подробиці того у мирному часі безприкладного в історії народовбивства.

В'ЯЗАННЯ РУК І ЗАТИКАННЯ РОТА

Перегнилі трупи вже самі собою справляють жахливе враження, але у Вінниці воно преходило всякі межі, коли пред очима глядачів лежали тисячі трупів з пов'язаними ззаду руками і в багатьох випадках із затичками в роті. Тільки жіночі трупи—також не всі—не мали пов'язаних рук. В'язання рук виявляло не абияку «техніку»: мотузка міцно охоплювала кістки на обох руках, внаслідок чого у деяких трупів зап'ястя повідпадали. На тих трупах можна було ствердити, що таке в'язання справляло жертвам великий біль.

Для в'язання рук вжито в усіх випадках фабричної мотузки з конопляного волокна 608 міліметрів у діаметрі та 1,20 — 1,30 метра довжини. Сама техніка в'язання рук була така: руки жертви викручувано назад долонями в різні сторони, тоді зв'язувано в зап'ястках подвійною обвідкою і обидва кінці мотуза, один зверху, а другий знизу, ще раз перетягувано між руками і сильно зв'язувано, так що кожна рука була в окремій петлі. Визволити руки з такої петлі було неможливо.

У поодиноких випадках видобуті з масових могил трупи мали пов'язані руки також в ліктях. До цього вживалося такої самої мотузки тільки довшої. В таких випадках посторонком обведено обидві

Таким чином були пов'язані руки жертв.

руки разом, опісля ще кожну окремо і зв'язувано вузлом. Причини такого подвійного в'язання рук жертвам не встановлено.

Крім зв'язуваних рук, 24 трупи мали ще зв'язані ноги. При цьому також вжито тої самої мотузки, що при в'язанні рук. Ноги були зв'язані вище кісток і на такий самий лад, як руки в ліктях. З того зроблено висновок, що ноги зв'язували жертвам ще перед тим, як виводили їх на місце розстрілу, бо жертва могла ще ступати малими кроками. Ноги зв'язувано виключно молодим чоловікам, мабуть, для того, щоб вони не пробували втікати.

На кількох трупах виявлено зроблену з такої мотузки петлю на шиї. Петлі були досить сильно затягнені, з одним вистаючим кінцем, але це, видно, не було причиною смерті, бо трупи мали ще сліди від пострілів у потилицю. Кілька трупів ще мали з хустини або полотна затичку в роті. Ці жертви мали також сліди куль в потилиці, отже насувалося оправдане припущення, що їх перед смертю тортурували, закриваючи рота, щоб заглушити крики болю.

ЧАС ЗЛОЧИНУ

Не зважаючи на знайдені при трупах документи та на зізнання багатьох свідків, на підставі яких можна було з досить великою точністю встановити час поповнення того жахливого злочину народовбивства, судово-лікарська комісія ще й зі свого боку намагалася визначити цей час на підставі стану трупів та ряду інших ознак. Встановити час перебування трупів у землі дозволяли також засаджені на місцях масових могил кущі. З їх коріння та галузок можна було становити, чи вирости вони з насіння, чи були засадженні, а якщо були засаджені, то в якому віці і як довго там росли. Все це разом поза всяким сумнівом дозволяло прийти до висновку, що злочин народовбивства у Вінниці dokonano головно в 1938-му році, хоча розстріли могли початися ще в 1937-му році.

Переслухання і свідчення рідних та знайомих ідентифікованих жертв виявили, що всі вони були заарештовані органами НКВД в роках 1937 і 1938. Часто вже через кілька днів після арешту НКВД інформувало, що заарештованого «ворога народу» засуджено на заслання в далекі табори на десять років без права листування. Точний час заарештування деяких жертв можна було встановити на підставі знайдених документів, головно протоколів переведених агентами НКВД домашніх трусів. Під час трусу агенти виготовляли протокол у двох примірниках, один з яких вручали заарештованому, а другий зберігали в урядових актах. Знайдені протоколи цілком покривались із зізнаннями свідків. Від часу арешту свідки вже ніколи не бачили своїх рідних і також нічого від них чи про них не чули, за виїмком «вияснення» НКВД про «заслання в далекі табори», що фактично означало кулю в потилицю. Саме в той час, згідно із

зізнанням свідків, почалися у Вінниці таємничі нічні транспорти з будинку НКВД у «заборонені зони», в яких опісля знайдено масові могили.

МІСЦЕ І ПОДРОБИЦІ ВБИВСТВА

Як уже згадано, документи, зізнання свідків та ряд інших факторів дозволяли зробити безсумнівний висновок, що розстріли жертв відбувалися на підвір'ї будинку НКВД, в його частині, оточеній гаражами. Перед одним із таких гаражів було місце для миття автомашин, і на ньому можна було негайно змивати сліди крові. Під час розстрілів постійно гуділи мотори приготованих для перевозу трупів кількох вантажних автомашин, отже гук моторів заглушував постріли з малокаліберної вогнепальної зброї. Але знайшлися свідки, які випадково чули поодинокі постріли.

Проте, не виключене, що деякі вбивства dokonano в кімнатах будинку НКВД. На таке припущення дозволяли зізнання свідків про страшні тортури, яким піддавали заарештованих під час допитів, як також факт, що багато відкопаних жіночих трупів були цілком голі або тільки в сорочках. Отже, цих заарештованих жінок, очевидно, роздягали, насилували і опісля вбивали в кімнатах НКВД.

На підставі свідчень та логічних висновків можна було при розкопинах масових могил відтворити приблизно також образ довершування злочину вбивства.

Гараж НКВД у Вінниці—місце розстрілу репресованих.

Призначені на розстріл жертви викликували з тюремних камер під позірною причиною вивозу «в далекі табори». В'язні забирали свої речі, якщо такі хто мав, і виходили, не знаючи, що їх ведуть на смерть. Вивівши з тюремних камер, їх або на коридорах в'язниць, або в окремих приміщеннях зв'язували. Опісля по одному чи по кілька виводили на подвір'я, де вже гуділи мотори вантажних автомашин. Під гук моторів в'язнів одного за одним розстрілювали. Якщо одної кулі не вистачало, жертву добивали другою чи третьою. Коли жертва падала на землю і ще виявляла ознаки життя, кат розтrophував їй череп сильним ударом по голові. Вбиті жертви, що ще стікали кров'ю, одну за одною кидали на автомашину. Тоді скидали на них їхню мізерію—одяг і білизну, що їх вони брали зі собою «в далекі табори». В «забороненій зоні» трупи скидали в приготовлені ями, після чого довірені НКВД вбивали і кидали в ті самі ями тих, які їх копали та перевозили трупи, і вже самі присипали ями землею. Те, що в знайдених на першому місці розкопін трьох ямах були лише одяг, взуття і документи, вияснюється тим, що ці речі належали вбитим жертвам, але їх їм відбирали при вступі до в'язниці і переховували у в'язничних магазинах. Цих речей треба було позбутися разом з людьми, щоб не викликали підозрін серед невтаємниченого в'язничого персоналу.

ВИКОНАВЦІ ЗЛОЧИНУ

Усі встановлені факти, знахідки і зізнання свідків дають безсумнівний доказ, що злочин народовбивства у Вінниці був поповнений органами НКВД — Народного Комісаріату Внутрішніх Справ. На це вказують такі вже згадані факти:

1. Знайдені у масових могилах у Вінниці жертви були заарештовані агентами НКВД в 1937 і 1938 роках.

2. Усіх заарештованих відставлявано до приміщеної у будинку НКВД у Вінниці в'язниці та до відділу НКВД у місцевій міській тюрмі.

3. Деякий час після арешту органи НКВД давали рідним арештованих «вияснення», що їх уже вивезено у «віддалені табори без права листування».

4. В поодиноких випадках в НКВД недвозначно натякали рідним заарештованих—як це potwierдили зізнання, —що вони уже в цьому житті їх ніколи не побачать.

5. В той самий час, коли відбувалися масові арешти і органи НКВД говорили про заслання до «віддалених таборів», у Вінниці створено «заборонені зони», що були під постійною охороною НКВД.

6. Знайдені на місцях розкопин та при трупах убитих документи про переведені органами НКВД домашні труси відповідають датами виключно часові заарештувань.

МОТИВИ ЗЛОЧИНУ

Що могло бути мотивом цього страшного злочину народовбивства у Вінниці? Як це з усією певністю виявило слідство, вбиті не мали за собою жодної провини, кримінальної чи політичної, і їхні рідні ніколи не могли здати собі справи завіщо їх заарештовано і замордовано. Єдиним виясненням, що його давали органи НКВД при арешті, було твердження, що заарештований—"ворог народу", але де, чим, коли і як ця «ворожість» проявилась, ніколи ніхто нічого не казав. У більшості випадків арештування відбувалися взагалі без будь-яких причин, за будь-яку дрібницю чи на фіктивне обвинувачення. Як виходило із знайдених документів, дехто із заарештованих був, мовляв, відповідальний за захворюння коня в колгоспі, Інший без дозволу змінив місце праці, ще Іншого обвинувачувано, що він

Шукають заарештованих органами НКВД рідних між видобутими з масових могил трупами у Вінниці.

продавав на базарі зіпсуті продукти і подібні безглуздя. В багатьох випадках причиною арешту була—як виходило з документів—знайдена під час трусу поштова карточка від рідних з Польщі, Америки чи іншої закордонної країни.

Із зізнань свідків виходило, що арешти дуже часто відбувалися на звичайні, навіть анонімні доноси. Такі доноси в советській системі часто робилися вже із надією, що можна буде дістати мешкання заарештованого. Між знайденими жертвами у Вінниці було багато таких, що втратили життя за свої релігійні переконання. Між трупами ідентифіковано чотирьох священників, а на підставі знайдених документів встановлено, що їх там було щонайменше 30. У самій тільки місцевості Калинівка заарештовано в 1938-му році 17 колишніх священників, що тоді працювали лісорубами. Одного з них ідентифіковано між трупами у Вінниці, отже можна було мати оправдане підозріння, що там убито і всіх інших. Про велике число убитих у Вінниці священників і людей арештованих за релігійні переконання свідчив факт, що в масових могилах знайдено багато церковних речей—хрестиків, церковно-служебних книг, навіть священних риз. Згідно із свідченням, в одному тільки селі Лосна, Улянівського району, заарештовано 19 осіб за приналежність до таємної парафії. Деяких з них знайдено опісля в масових могилах у Вінниці.

Слідство і знахідки не могли встановити ані одного випадку, що в будь-якій культурній країні міг би бути не то що причиною вироку смерті, але й навіть поліцейного допиту. Також факт, що всі ці жертви були вбиті потайки і потайки поховані, свідчить, що енкаведисти не могли жодній із них «пришити» будь-якої вини, за яку можна було б судити і карати смертю.

НАРОДОВБИВСТВО ПРОДОВЖУЄТЬСЯ

Що сталося з могилами і людьми у Вінниці після повороту большевиків уже на початку 1944-го року?

Час і обставини підготовки цієї брошури не давали нагоди основно перевірити цю справу. Очевидно, що намарно було б шукати будь-якого знаку того божевільного голокосту у самій Вінниці. Та й не багато залишалося ще в живих активних свідків розкопок у 1943-му році. Але, майбутній дослідник того злочину напевно знайде ще багато всіляких додаткових документів, які допоможуть накреслити повний його образ.

Коли ж мова про те, що сталося з могилами і людьми у Вінниці після повороту большевиків у 1944-му році, то на цю тему подибуємо одну записку у «Свободі» з 12-го липня 1950-го року. Джерело тієї вістки не подане, але «Свобода» в тому часі мала свого секретного кореспондента за залізною завісою і не є виключене, що це від нього одержано цю інформацію, не подаючи—із зрозумілих причин—її

джерела. Отже, у згаданому повідомленні, надрукованому під заголовком «Масові могили у Вінниці знову заповнені українськими жертвами большевицького народовбивства», м. І. сказано:

Що сталося з могилами і людьми у Вінниці після повороту большевиків? Про це є тепер автентичні і перевірені конфронтацією зізнання наочних свідків. На їх підставі стверджується без сумнівно, що опорожнені в 1943 році масові могили у Вінниці знову начиняні українськими трупами, новими жертвами большевицького народовбивства. Зізнання очевидців стверджують такий факт:

Дня 20-го березня 1944-го р. советська армія знову зайняла місто Вінницю. 23-го березня того ж року оголошено, що всі мешканці міста мають перейти спеціальну перевірку і мають прибути з паспортами до міського парку. Зібралось кілька тисяч переляканих людей. Було чимало заплаканих жінок, що передчували нове лихо. Нарешті під'їхало авто і в ньому кілька чоловіків у формі МВД. Комісар Рапапорт, показуючи на порожні ями, що залишилися після видобуття з них тисячів трупів розстріляних в 1937-1938 рр., запитав: «Що тут сталося?» Нарід мовчав. Рапапорт запитав вдруге: «Мовчите, зрадники батьківщини! Розповідайте прислужники німецької пропаганди, хто з вас находив тут своїх родичів?» Таких сміливих, хто зразу наразився б на смертельну небезпеку, не знайшлося. Тоді комісар наказав війську оточити натовп і сам від'їхав до міста. Цілий день люди провели у молитві і в страшному напруженні, очікуючи нового лиха. Перед вечором комісар нарешті повернувся з довгим списком. Він викликав по прізвищам здебільшого жінок. Біля сто душ вийшли на той виклик. Ці нещасні, що колись відшукували тут в цих ямах своїх рідних і близьких, тепер самі стали на краю могил. Комісар викликав загін автоматчиків і подав команду: "По ворогах революції і зрадниках батьківщини—вогонь!" Люди, обливаючися кров'ю, падали в страшені ями, що стали вдруге могилами нещасних українських жертв нового советського народовбивства. Тих, що залишились, під вартою і багнетами погнали проте ночі по Літинському шляху: "Маєте на фронті спокутувати свою провину перед батьківщиною"—промовив комісар. Більшість з тих вінничан загинули майже без зброї під німецьким винищуючим вогнем біля Держані, Летичева, Межибожа і Кам'янця Подільського.

З ПЕРСПЕКТИВИ ЧАСУ

Уже сповнилося чотири десятки років з того часу, як у Вінниці— за словами народу «розкрилася земля і показалося пекло» комуністсько-московського голокосту над українським народом і добігає вже півсторіччя з того часу, як той злочин поповнено. Очевидно, що Вінниця далеко не єдиний символ тієї страшної доби, на якій дві тоталітарно-диктаторські системи—московський комунізм і німецький нацизм—витиснули ганебне тавро народовбивства. Німецько-нацистські злочини розкрив і удокументував назавжди Міжнародний Суд в Нюрбергу. Деякі із безчисленних злочинів комуністичної системи, поповнених за диктатури Сталіна, затаврували його ж таки «соратники» і опрічники після його смерті.

Але чому всі мовчать про Вінницю? Чому тепер, до довгих рокаів після тих страшних злочинів, міжнародне ЮНЕСКО відзначає роковини надхненника тих злочинів, кривавого Леніна, як «великого гуманіста»? Як і чим пояснити факт, що з представниками тієї системи, яка вчинила і відповідальна за народовбивство, що його Вінниця є тільки малою частиною, сьогодні засідають разом в міжнародних установах, переговорюють, братаються навіть ті у Ватикані і не тільки самі— як це вимовно сказав Патріярх Йосиф Сліпий на світовому Соборі Єпископів в жовтні 1971-го року—"закривають очі на гори трупів і річки крові", що їх склав у жертві український нарід, але ради якоїсь «дипломатії» ще й іншим затикають очі й рота.

Інші народи можуть мати на це—чи думати, що мають—більше чи менше оправдані причини. Але Вінниці та безліч інших злочинів народовбивства, включно з масовим виморенням з поміччю зорганізованого голоду мільйонів людей у 1932-33 роках, не сміємо забути ми, українці.

Пам'ятаймо про Вінницю!

ПІСЛЯМОВА

На Заході злочин НКВД у Вінниці був широко відомий давно. Для нас ця трагедія старанно камуфлювалась до недавнього часу. Відомо, що ще у 1943 р. газета «Правда», спростовуючи факт знайдення масових заховань у Вінниці, перекладала відповідальність за знищення мирних людей на німецьке командування. За спогадами очевидців після звільнення Вінниці від німецьких окупантів весною 1944 р. на місці перезаховань за розпорядженням місцевої влади було зведено пам'ятник з написом: «Тут поховані жертви німецького терору за часів окупації 1941—1944 рр. »

Бібліографія вінницьких розстрілів у західній пресі вельми широка. Одним з авторів був Антін Драган, чия книга у репринтному вигляді перевидана нині у Вінниці. Це перша спроба вінницької видавничої фірми «Континент», яка має на меті повернути до читачів книги істориків, краєзнавців, які з тих чи інших причин не дійшли до широкого загалу, довгий час перебуваючи у спецсхронах, або до недавня заборонених в Україні.

Антін Драган був свідком вище викладеної історії винайдення масових заховань, учасником судово-медичних досліджень. Його книга важлива саме як свідчення безпосереднього очевидця, в зв'язку з чим стала зрозумілим й певна емоційність викладу матеріалу. Разом з тим книга містить чимало нової для нашого читача інформації, яка безумовно справить враження на всіх тих, хто прагне знати всю правду про криваві сторінки нашої історії.

Перевидання книги, здійснене з ініціативи Вінницьких товариств: історико-просвітницького «Меморіал» та краєзнавчого «Поділля», стане, на думку ініціаторів, своєрідним увічнення пам'яті безневинних жертв сталінської системи.

Разом з відкриттям пам'ятника жертвам репресій, що незабаром відбудеться у Вінниці, книга має нагадувати всім, до чого може довести тоталітаризм.

Упорядники видання зберігли орфографію і пунктуацію оригіналу, тобто його фототипічність з першим виданням. Лише в кількох місцях тексту внесено незначні зміни з чисто морально-етичних міркувань і у відповідності з нормами сьогоденної української літературної мови.

КАРОЄВА Л.Р.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

А. Драган: «Розкрилася земля і показалося пекло», Альманах УНС—1972.

«Злочин Москви у Вінниці» видання Головної Управи СУМА, з передмовою В. Ковалю. Нью Йорк 1951.

«Amtliches Material zum Massenmord von Winniza» Berlin 1944.

Le crime de Moscou a Vinnytzia, Paris 1953.

The Black Deeds of the Kremlin, Toronto 1953.

Massacre in Vinnitsa—Ukrainian Congress Committee of America, New York—1953.

Книговидавництво і книготоргівля.

Адреса для листів: Вінниця, 286029 А/С 7460

Тел.: (043-22) 5-35-20

«Пам'ятаймо про Вінницю».

novanika

Технічний редактор С. І. Борисовер.

Корректор Л. М. Шпильова.

Слайд-макет видання виготовлено на устаткуванні

м. п. п. «АГРОТЕХНІФОРМ».

Надруковано на Вінницький картографічній фабриці.

Заказ №0457.

